

L'ENTRADA DE CATALUNYA EN EL JOC DE LA POLÍTICA INTERNACIONAL EUROPEA DEL SEGLE XVII. LECTURES POLÍTQUES DEL PRIMER INTENT DE SEGREGACIÓ DEL TERRITORI CATALÀ

Antoni Simon i Tarrés

Universitat Autònoma de Barcelona - Institut d'Estudis Catalans

RESUM: Aquest estudi s'emmarca en l'esforç de valorar la dimensió internacional de l'anomenada Guerra dels Segadors. Això intentant una aproximació a la lògica amb què les institucions catalanes –i també els centres polítics de Madrid i París– actuaren en dos moments concrets en què la trajectòria catalana incidí poderosament en l'escenari internacional. L'un, el dels anys 1640-1641, correspon al període en què es produí el trencament de Catalunya amb la Monarquia espanyola i l'aliança amb França. L'altre se situa a la segona meitat de l'any 1646 i inicis de 1647, quan enmig de les negociacions de Münster, la possibilitat d'una treva francoespanyola i la divisió de territori català entre francesos i espanyols semblava més propera que mai.

PARAULES CLAU: Catalunya, Guerra dels Segadors, Tractat dels Pirineus, política internacional europea..

Un plantejament

L'entrada de Catalunya en el gran joc de la política internacional europea arran de la ruptura de 1640-1641 amb la Monarquia espanyola i la seva aliança amb la potència francesa van tenir importants repercussions tant en el procés de construcció de l'Estat modern espanyol com en la balança de les relacions internacionals de l'Europa del segle XVII.

En l'àmbit intern espanyol, la rebel·lió dels catalans va ensorrar els projectes elaborats des de final del cincents per la *intelligentsia* castellanocortesana i intentats posar a la pràctica, almenys parcialment, per la política reformista d'Olivares, de construir una base d'estat hispànic a l'antiga Ibèria que fos compactat institucionalment i més a llarg termini identitàriament. La llarga i sagnant guerra de «recuperació» de Catalunya de 1640-1652 va posar una càrrega de profunditat en el projecte de construcció de l'Estat espanyol modern, ja que va trencar el vincles de confiança política entre el centre castellà i la formació històrica catalana.

A escala de la política internacional, la ruptura revolucionària dels catalans en 1640-1641 va debilitar les posicions hispanes en altres àmbits de conflicte. En ser considerada la guerra de «recuperació» de Catalunya com una prioritat per a la cort de Madrid, això facilità el triomf del cop secessionista portuguès i, alhora, féu disminuir els recursos humans i econòmics destinats per la potència hispana als Països Baixos i Itàlia, tot contribuint així a l'ascens definitiu de França a l'hegemonia d'Europa consagrat en el Tractat dels Pirineus del 1659.

La historiografia catalana ha atorgat molta atenció als aspectes relacionats amb les tensions i la difícil articulació de la formació catalana amb l'incipient Estat modern espanyol conduït llavors per les figures de Felip IV, Olivares i després també per Luis Méndez de Haro, i, en canvi, ha descuidat bastant aquesta dimensió internacional del conflicte, la qual, no ho oblidem, també va ser clau en el seu desenllaç, perquè només amb l'afebliment francès del període *frondeur*, la Monarquia espanyola va poder recuperar el 1652 Barcelona i gairebé tot el Principat.

L'obra de Josep Sanabre *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa. 1640-1659* va tenir el mèrit de situar per primera vegada la dinàmica global dels esdeveniments catalans en el gran duel que les dinasties dels Àustria i els Borbó mantenien a l'escenari internacional; tanmateix, la notable tasca de recerca d'aquest clergue arxiver va restar llastada per l'objectiu apriorístic de demostrar els nocius efectes que tingué per a Catalunya la seva desvinculació de la Monarquia espanyola.¹ Més recentment, els treballs de Jesús Villanueva i, sobretot, d'Òscar Jané, han analitzat els mòbils ideològics i els interessos estratègics que mogueren l'acció francesa sobre el Principat i comtats durant el període del 1640 al 1659, tot remarcant que lluny d'una voluntat clarament definida hi va haver al llarg d'aquests anys posicionaments diversos i canviants.² També,

1. Josep SANABRE, *La acción de Francia en Catalunya en la pugna por la hegemonía de Europa 1640-1659*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1956.

2. Jesús VILLANUEVA, «Intentos franceses de legitimación de la anexión de Cataluña tras la revuelta de 1640: de Richelieu a Mazarino», *Pedralbes* 18-II (1998), p. 135-146; JANÉ, Òscar, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona: Ed. Afers, 2006, especialment p. 93-106.

diverses aportacions de Fernando Sánchez Marcos, Manuel Calvo Rodríguez, Jaume Costa, Artur Quintana i Eva Serra han aprofundit en el paper que va fer Catalunya en les negociacions de pau de Münster.³

La meua aportació a aquest congrés s'emmarca en l'esforç de valorar i entendre la dimensió internacional de l'anomenada Guerra dels Segadors o Guerra de Separació de Catalunya de la Monarquia espanyola. Això intentant aproximar-me a la lògica amb què les institucions catalanes –i també els centres polítics de Madrid i París– actuaren en dos moments concrets en què la trajectòria catalana incidí poderosament en l'escenari internacional. L'un, el dels anys 1640-1641, correspon al període en què es produí el trencament de Catalunya amb la Monarquia espanyola i l'aliança amb la França de Lluís XIII i Richelieu. L'altre se situa a la segona meitat de l'any 1646 i inicis del 1647, quan enmig de les negociacions de Münster, la possibilitat d'una treva francoespanyola i la divisió de territori català entre francesos i espanyols segons l'ocupació militar del territori semblava més propera que mai. Un projecte de partició que, combatut amb ardidesa per les institucions catalanes, cal considerar com un clar antecedent del que seria el Tractat dels Pirineus del 1659. La comparació d'ambdós moments resulta d'interès perquè si, en 1640-1641, els dirigents catalans van realitzar una anàlisi molt limitada de les repercussions militars i geopolítiques de l'entrada de Catalunya en el gran joc de la política europea, a mitjan 1646 sí que ja tenien unes idees prou precises i elaborades del paper de Catalunya a l'escenari internacional, tal com resta palès en els memorials que les institucions catalanes van enviar a la cort de París per tal que França desestimés la divisió de Catalunya.

1640-1641: La lògica catalana

Una breu recapitulació dels esdeveniments d'aquell moment històric ens permet reconstruir la lògica de l'entrada de Catalunya en el joc de la política europea.⁴ L'alliberament del diputat militar Francesc Tamarit de les presons reials la jornada del 22 de maig, durant la primera entrada dels segadors a Barcelona, fou feta amb la connivència dels grups dirigents de les institucions catalanes. Era la resposta, contundent però arriscada, a l'estratègia endegada pel ministeri d'Olivares de procedir a la detenció dels caps de les institucions catalanes per desactivar l'oposició que la política real trobava al Principat.

Al nostre entendre, aquest episodi constitueix una fita clau en el procés de ruptura entre el govern de Madrid i la classe dirigent catalana, procés que finalment es mostraria irreversible. En primer lloc, Olivares i els ministres cortesans van interpretar aquells fets com un símptoma inequívoc de rebel·lia política i, des d'aquell moment, valoraren la intervenció militar com la via més adequada per redreçar la situació catalana. També, i això demostra que ambdós bàndols eren conscients de la significació política de l'episodi, Pau Claris i Olivares van iniciar immediatament negociacions secretes amb França; per part catalana amb l'objectiu d'explorar l'obtenció d'un ajut militar francès en cas que es desfermés un acarament armat amb la Cort de Madrid, i per part espanyola, que contactà amb Richelieu tot i la situació de guerra, per neutralitzar aquest previsible escenari.⁵

Al final de juliol, les notícies que arribaven a mans de Pau Claris procedents de la Cort de Madrid li confirmaven el pitjor escenari polític: els cercles governamentals havien decidit apostar per la intervenció militar contra Catalunya. Com a resposta a això, el diputat eclesiàstic i les institucions catalanes intensificaren les providències per armar les poblacions i per fortificar les viles i les ciutats del Principat; però, també, sabedors de l'envergadura de l'operació armada que preparaven Felip IV i Olivares, decidiren reactivar les negociacions amb França. Per a aquesta missió foren comissionats Francesc de Vilaplana i Aleix de Sentmenat, els quals ja havien protagonitzat els primers contactes d'inicis de juny i operaven, almenys des del mes de juliol, a la ratlla fronterera en la compra d'armament. Després d'unes primeres intervencions de Vilaplana, la direcció de les negociacions fou assumida per Aleix de Sentmenat que, el dia 15 d'agost, s'entrevistà a Leucata amb el comandant comte d'Espanan.⁶

Encara que hi hagués molts recels per ambdues parts, els interessos francesos i les necessitats catalanes convergien per aplanar el camí cap a un acord. Per entendre aquell compromès i difícil pas dels dirigents catalans, cal atendre tres qüestions clau. En primer lloc, la dimensió de l'empresa militar que la Cort de Madrid estava pre-

3. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, «The Future of Catalonia, a *subject brûlant* at Munster Negotiations», a Heinz DUCHHARDT (ed.), *Der Westfälische Friede. Diplomatie-politischje- Zäsur-kulturelles Umfeld Rezeptionsgeschichte*, Munic, 1998, p. 273-291, amb una traducció castellana «El futuro de Cataluña: un *subject brûlant* en las negociaciones de Münster» a *Pedralbes* 19 (1999), p. 95-116, d'on surten les nostres citacions; Manuel CALVO RODRÍGUEZ, «L'ambaixada catalana de Francesc Puigjaner a París: de juliol de 1646 a març de 1647», *Pedralbes* 18-II (1998), p. 81-88; Jaume COSTA, Artur QUINTANA i Eva SERRA, «El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya» a Brigitte SCHELIENBEN-LANGE i Axel SHÓNBERGER (eds.), *Polyglotte Romania. Homenatge a Tilbert Didac Stegmann*, vol I, Frankfurt am Main: Domus Editoria Europea, 1991, p. 257-294.

4. Sintetitzo el que ja he exposat recentment a *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona: PAMSA, 2008, p. 252 i seg.

5. Cf. Josep SANABRE, *La acció de França...* (1956), p. 87 i seg.; August LEMAN, *Richelieu et Olivares. Leurs négociations secrètes de 1632 à 1642*, Lilla, 1638, i Marqués de MULHACEN, «Una fase de la política secreta del conde-duque de Olivares. Sus negociaciones con Francia des de 1636 hasta 1642», *Anales de la Asociación Española del Progreso de las Ciencias*, 15, p. 339-382.

6. Sobre les negociacions catalanofranceses, vegeu bàsicament: Josep SANABRE, *La acció de França...* (1956), especialment p. 85 i seg.; i Charles VASSAL REIG, *Richelieu et la Catalogne*, París: ed. Occitània, 1935, especialment p. 99 i seg.

parant contra Catalunya –un exèrcit de quasi 35.000 homes–, exigia una resposta també contundent. L'estratègia d'intimidació que destacava les capacitats de defensa del Principat no podia ser creïble pels ministres cortesans, ateses les mancances militars dels catalans: sense a penes cavalleria ni artilleria, sense enginyers i caps militars experts en les modernes tàctiques guerreres, difícilment es podia fer la guerra amb èxit, sobretot si les grans places fortificades (Perpinyà, Salses, Roses, Cotlliure i, des de mitjan setembre, Tortosa) continuaven en mans dels espanyols. Sigui per intimidar Olivares i fer que la Cort de Madrid es repensés l'anunciada intervenció contra Catalunya, sigui per intentar frenar l'escomesa que es preparava per la ratlla d'Aragó i València, per a Pau Claris el suport militar francès era imprescindible.

En segon lloc, els dirigents catalans copsaven que el sentiment de rebuig cap als exèrcits hispànics era extraordinàriament fort i generalitzat, i que les viles i les universitats estaven disposades a qualsevol cosa per treure's aquell jou del damunt.

Finalment, per entendre la determinació dels dirigents catalans a l'hora de trucar a la porta de França, cal subratllar que no enteni en aquest pas com una ruptura definitiva amb el rei d'Espanya, sinó que bàsicament cercaven en França un ajut militar puntual i temporal. És possible que alguns homes com Francesc de Vilaplana o Francesc Martí i Viladamor estiguessin més inclinats a aprofundir els lligams polítics i militars amb la potència gal·la, però ni Pau Claris ni Francesc Tamarit no tenien llavors la intenció de substituir el domini militar espanyol pel francès. L'experiència, sobretot dels anys recents, havia demostrat que si es perdia el control militar del territori les «lleis de la guerra» s'imposaven d'una manera implacable i desvirtuaven les «lleis de la terra»; la subsistència i la vigència de la comunitat política catalana en el seu ordenament en vigor de lleis i constitucions pactades era incompatible amb qualsevol subjecció militar. Però, aquest grau de sobirania, que era prou difícil d'assolir per qualsevol província de la convulsa Europa del segle XVII, encara ho era més per a una Catalunya que es trobava en la intersecció territorial dels interessos estratègics de les dues grans potències del moment: la França dels Borbó i l'Espanya dels Àustria.

Durant els mesos de l'estiu i la tardor del 1640 l'estratègia seguida pel nucli dirigent revolucionari català passava per no acceptar la subjecció militar i per mantenir íntegre el règim de llibertats de la comunitat política catalana; això, però, sense trencar formalment amb els lligams de fidelitat amb Felip IV, ja que primordialment es buscava una rectificació de la política reial i evitar l'enfrontament armat. Tanmateix, aquesta era una estratègia que tenia diversos punts febles. En primer lloc, el progressiu enfortiment de la posició resistent (armament i fortificació de les universitats, demanda d'ajut militar a França, convocatòria de la Junta General de Braços), tenia com a resultat avivar més el recel dels cercles governamentals i no pas atansar-los cap a una solució negociada. En segon lloc, si la màquina bèl·lica posada en marxa per Felip IV i Olivares no s'aturava i no s'abandonava l'opció resistent, era previsible que els pactes de «germandat» acordats amb Plessis Besançon acabessin en una situació de dependència i domini militar francès. Finalment, a escala politicoideològica, aquesta estratègia presentava una notable ambigüitat, ja que si bé posava en tensió màxima el model de sobirania corporativa d'arrels medievals, fonamentat en el binomi rei-regne, no arribava, però, a substituir-lo per un règim parlamentari basat en el principi de sobirania popular o, més precisament, estamental.

Tot i els esforços esmerçats per les institucions catalanes per organitzar una força militar capaç d'afrontar l'exèrcit de més de 30.000 homes que, comandat pel marquès de Los Vélez, amenaçava envair Catalunya des de la ratlla d'Aragó i València, aquest fou un objectiu impossible d'assolir. Bastir unes estructures administrativomilitars i financeres suficients per sostenir unes funcions bèl·liques a gran escala requeria temps i, també, uns nivells d'experiència i d'acumulació de capital llavors no disponibles. La violenta entrada de l'exèrcit espanyol per les terres de l'Ebre posà ràpidament en evidència tant la feblesa militar catalana com la voluntat agressora i repressiva que guiava la intervenció espanyola.

Al començament del desembre del 1640, Pau Claris constatà que l'estratègia d'obligar la Cort de Madrid a reconsiderar la seva política envers Catalunya s'ensorrava d'una manera rabent. La sublevació portuguesa de l'1 de desembre no féu canviar les coses, ja que, tot i les opinions discrepants de no pocs ministres cortesans, Olivares va apostar per la continuació de la via militar per resoldre la rebel·lió dels catalans tot esperant la ràpida caiguda de Barcelona. El dia 22 de gener de 1641 l'exèrcit espanyol trencà la línia defensiva del Llobregat bastida a l'entorn de la vila de Martorell i això accelerà el lliurament de Catalunya a França, el qual es féu efectiu en una sessió dels Braços del dia 23 de gener.

La victòria alliberadora de Montjuïc (26 de gener de 1641) salvà Barcelona de l'expedició repressiva espanyola, però restaven per esmenar els greus problemes militars, financers i d'ordre públic que havien d'encarar les institucions catalanes; un futur que també plantejava importants interrogants sobre les conseqüències que derivarien de l'aposta d'involucrar Catalunya en el joc de la política internacional europea. Momentàniament això havia contribuït a frenar l'acció punitiva de l'expedició militar espanyola; tanmateix, ara, les terres del Principat s'havien convertit en un camp de batalla de les dues grans potències militars i polítiques del moment.

En resum, l'entrada de Catalunya en el joc de la política internacional europea es fonamentà en un càlcul inicial que després es demostraria errat. El capteniment dels dirigents catalans de cercar un ajut «temporal» francès

per obligar Olivares i Felip IV a rectificar la seva política de força envers Catalunya obviava que els interessos francesos eren precisament obrir un front permanent de guerra dins el cor territorial de la Monarquia espanyola i que això convertiria Catalunya en una zona de continua fricció militar. Altrament aquesta aposta estratègica es va fer també sense una lectura global geopolítica de l'escenari internacional i de les derivacions que podia tenir el joc diplomàtic aparellat a l'acció militar, negociacions en què els interessos catalans podien ser relegats fàcilment per d'altres de més envergadura de les potències dominants.

1640-1641: La lògica hispanocortesana

Al gener del 1640, després que la campanya per a l'expugnació de la fortalesa de Salses hagués provocat una fase de gran tensió amb les institucions catalanes, el ministeri d'Olivares semblava haver oblidat, pel que fa a Catalunya, totes les normes de la prudència política. Durant els mesos següents pressionà els sectors pagesos i populars amb uns allotjaments de tropes que, a més de ser notòriament inconstitucionals, eren molt onerosos per unes poblacions ja molt castigades; i, simultàniament, practicant diverses detencions, intentà decapitar, si més no políticament, els dirigents catalans que s'havien oposat més decididament a les directrius del govern central. La reacció que produí aquesta estratègia fou, primer, una forta explosió social, inicialment antimilitar i antifiscal però que ben aviat agafà una dimensió de conflicte de classes, i després una resposta política per la qual els dirigents catalans, utilitzant la força de la sublevació popular, alliberaren el diputat militar Francesc Tamarit i altres presos en la jornada del 22 de maig de 1640.

Des de finals de maig, encara que el ministeri d'Olivares no estigués completament tancat a una solució negociada, la via militar ja va quedar assentada com l'opció més adequada per resoldre la rebel·lió catalana. Durant els mesos de juny i juliol del 1640 s'anà preparant una gran força militar per intervenir a Catalunya: un exèrcit de més de 30.000 homes que d'una manera ràpida i contundent hauria de posar fi a la rebel·lió abans que una ingerència francesa compliqués més aquell escenari polític. El ressentiment i la desconfiança de la Cort de Madrid envers les institucions catalanes, així com el desig d'incrementar el poder del rei a Catalunya i laminar els ressorts polítics d'aquell règim pactista que es resistia a les directrius uniformitzadores del govern central, van anar arraconant les possibilitats d'una solució negociada.

A mitjan agost del 1640, la Cort de Madrid, utilitzant l'argument de voler «restaurar la justícia violentada», va fer pública la decisió d'envair Catalunya. Els homes de les juntes i dels consells de la Monarquia que havien proposat a Felip IV aquella determinació ben probablement tenien al cap la solució que l'admirat Felip II havia donat a les alteracions aragoneses de 1591-1592: executar una entrada militar imponent, exercir una repressió selectiva, però severa i exemplar que decapités els líders contestataris, i establir un nou estatus constitucional entre rei i regne més favorable al primer, això en el marc d'unes corts submises a un monarca recolzat per la força d'un exèrcit. Als ministres reials no se'ls escapaven els riscos d'obrir un front de guerra a la Península amb una província fronterera amb França, però els membres de la junta consideraven que la força militar que s'estava preparant assegurava una campanya militar ràpida i victoriosa que no donaria temps a una ingerència francesa, com a màxim tot s'hauria d'haver acabat al final d'octubre.

La rebel·lió portuguesa del desembre del 1640, tot i desfermar un important debat estratègic a la Cort de Madrid sobre quin front peninsular hauria de ser prioritari per a la Monarquia, no va aturar la continuació de les operacions militars a Catalunya.⁷ Amb l'exèrcit del marquès de Los Vélez avançant imparablement cap a Barcelona, Olivares pensava que els catalans només podien aspirar a lliurar-se a la benignitat reial, i que la ràpida liquidació de la seva rebel·lió permetria girar la força armada contra la també rebel Lusitània. Però, una vegada més, el capteniment unilateral del comte duc seria equivocadament, ja que obviava tant la profunda animadversió castellana dels catalans, avivada per l'entrada a sang i foc de l'exèrcit del marquès de Los Vélez, com les derivacions que podia tenir l'hàbil joc diplomàtic i militar desplegat per la veïna potència francesa.

La batalla de Montjuïc del 26 de gener de 1641 se saldà amb una contundent derrota espanyola i amb la retirada de l'exèrcit del marquès de Los Vélez cap al sud, cercant precipitadament el refugi de Tarragona. Aquesta desfeta desmuntà tots els càlculs polítics i militars del ministeri d'Olivares, ja que, ara, era evident que la rebel·lió dels catalans no seria sufocada ràpidament, i també era patent que tampoc no es podria acudir a l'oest peninsular per acabar amb el «tirà» de Portugal.

El trencament del setge de Tarragona per l'armada espanyola dirigida pel marquès de Villafranca i el duc de Maqueda a l'agost del 1641 va fer que a la Cort de Madrid rebrotessin els projectes de reconquerir Catalunya amb un gran cop militar. Des de finals d'agost d'aquell any les juntes i els consells de la Monarquia van programar una

7. Sobre el debat a la Cort de Madrid que desfermà l'obertura dels dos fronts peninsulars, vegeu: John H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640*, Barcelona, 1966, p. 495 i seg.; del mateix autor *El conde duque de Olivares. El político en una época de decadencia*, Barcelona, 1990, especialment p. 583 i seg., i Antoni SIMON i TARRÉS, «Catalunya o Portugal? El dilema dels dos fronts i el marquès de Villafranca» a Pep VALSALOBRE i Gabriel SANSANO (eds.), *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Bellcaire d'Empordà: Ed. Vitel·la, 2006, p. 13-42.

campanya militar que, ara, seria encapçalada pel mateix Felip IV.⁸ Es tractava, de nou, de reunir una gran força militar que entrant per Lleida reduís la rebel·lió dels catalans. Tanmateix, al llarg del 1642 el projecte olivariista s'anà desmuntant: de les Índies a penes arribà plata per finançar la campanya, l'expedició del marquès de Povar per socórrer les places del Rosselló acabà a final del mes de març amb un gran desastre i, a final de l'estiu d'aquell any, Perpinyà, Cotlliure i les altres fortaleses del Rosselló caigueren en mans dels francesos; finalment, a l'inici del mes d'octubre, l'exèrcit del marquès de Leganés va ser derrotat contundentment als afores de Lleida pel mariscal La Mothe. El desprestigi de la campanya acabà per arrossegar Olivares, el qual, com és sabut, fou apartat de la governació de la Monarquia al gener del 1643, i es va encetar, de nou, en els òrgans de govern cortesans, una important discussió estratègica sobre a quin front peninsular, Catalunya o Portugal, calia atorgar prioritat militar.⁹

Les discussions de les juntes i els consells de la Monarquia sobre les campanyes de Catalunya i, sobretot, els debats estratègics que suscità el dilema dels dos fronts peninsulars ens permeten reconstruir la lògica de la política del govern de Madrid envers Catalunya i precisar les raons per les quals el front català es convertí en un objectiu primordial de la política internacional i militar hispana. Unes argumentacions que hem agrupat en els cinc punts següents:

1. Els membres de les juntes i els consells de la Monarquia coincidien, en primer lloc, a subratllar el perill que tenia una intervenció francesa dins del territori peninsular. Amb la base de Catalunya, aquesta penetració militar podia continuar cap a València i Aragó, on es deia que la presència d'un nombrós contingent de població immigrada d'origen francès podria facilitar el lliurament del regne al rei cristianíssim. Així, els territoris ibèrics, cor i metròpoli de la Monarquia, estaven en perill, ja que, fins i tot, els francesos estarien en condicions d'amençar Castella i la mateixa Cort de Madrid.
2. Aquest argument estratègic es complementava en subratllar que, si es perdia el control militar de Catalunya, perillaria el trànsit marítim amb Itàlia, especialment amb Gènova, cosa que dificultava el sistema de comunicacions de la Monarquia que connectava els seus tres grans blocs territorials a Europa: la Península Ibèrica, Itàlia i els territoris del nord d'Europa.
3. També, els consellers del rei insistien en l'argument de la reputació i del nefast efecte en cadena que podia tenir l'exemple de Catalunya. La Monarquia hispana es trobava assetjada de tants enemics, tant a l'exterior com a l'interior, que resultava imprescindible castigar exemplarment aquells que s'havien lliurat a l'enemic francès. Aquest argument era especialment utilitzat per aquells consellers –com seria el cas del marquès de Villafranca– que es negaven a acceptar qualsevol retorn negociat de Catalunya. Per mantenir la reputació de la Monarquia, afirmaven aquests homes de govern, el desafiament dels catalans s'havia de resoldre per la via de les armes i no dels pactes; també aquests ministres reials consideraven que la fidelitat futura del Principat només seria garantida a través de la seva submissió militar.
4. Existia també una important consideració de tipus militar per no alterar la decisió reial –feta pública oficialment el 12 d'agost de 1640– d'envair Catalunya i acabar amb la seva rebel·lió. Si l'exèrcit del marquès de Los Vélez s'aturava perquè s'entrava amb una negociació amb els catalans, o bé si girava cua cap a Portugal, hi havia moltes possibilitats que una part important d'ell s'espargís per les desercions, ja que el gruix d'aquella munió de més de 30.000 homes estava formada per lleves forçoses de Castella.
5. Finalment, en la presa de decisions de la Cort de Madrid no es pot obviar el covat ressentiment dels cercles governamentals envers les institucions catalanes, així com la malfiança envers els súbdits naturals del Principat i el seu sistema de lleis i constitucions. En la fita de 1640-41 molts membres dels consells i les juntes de la Monarquia pensaven que ja no es podia demorar més una acció exemplar contra aquella alterosa província que es resistia a acceptar les directrius polítiques emanades des del centre castellanocortesà i que bàsicament passaven per augmentar l'autoritat del rei i cercar una unitat peninsular.

Aquest conjunt de consideracions foren decisives per prioritzar la recuperació de Catalunya en la política peninsular i internacional de la Monarquia. Això tant en 1640-41 com després en els inicis del 1643 quan, coincidint amb la caiguda d'Olivares una vegada havia fracassat la «jornada reial» sobre el front d'Aragó el 1642, es tornà a plantejar en els òrgans de govern central un debat sobre en quin front peninsular, Catalunya o Portugal, calia fer una guerra ofensiva.

8. Vegeu Antoni SIMON i TARRÉS, «La “jornada real” de Catalunya que propicià la caïda del conde duque de Olivares», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante* (en premsa); els aspectes militars de la campanya han estat tractats també per Raquel CAMARERO, *La Guerra de Recuperación de Cataluña 1640-1652*, Universitat de Valladolid, 2007, especialment els epígrafs «La estratègia després de Tarragona» i «La desastrosa campanya de 1642», p. 214-386.

9. Vegeu Raquel CAMARERO, «La Guerra de Recuperación de Cataluña y la necesidad de establecer prioridades en la Monarquía Hispánica (1640-1643)», a Enrique GARCÍA HERNÁN i Davide MAFFI (eds.), *Guerra y sociedad en la Monarquía Hispánica*, Madrid: Ed. Laberinto-CSIC-Mapfre, 2006, vol. I, p. 323-357.

1640-1641: La lògica francesa

Per part francesa, la intervenció en l'escenari català ofería unes grans possibilitats militars, tant ofensives com defensives en la pugna oberta d'ençà del 1635 amb la Monarquia espanyola. També, l'afermament de la presència francesa en les terres del Principat i comtats constituïa una basa de gran importància si finalment s'entrava en negociacions per a una pau general, ja que l'ocupació de territoris dins del mateix cor de la Monarquia espanyola podia rendir uns rèdits molt alts.

Des d'un primer moment, tant Lluís XIII com el cardenal Richelieu foren conscients de les grans possibilitats estratègiques que per a França suposava la demanda d'ajut dels catalans: si s'introduïen tropes franceses al Principat i s'obria un front de guerra a la Península, els esforços militars espanyols es concentrarien sobre Catalunya, la qual cosa alleugeria la pressió exercida pels exèrcits del rei catòlic en altres indrets. Per als francesos no es tractava tant d'incorporar nous dominis, sinó de ficar un tascó al sud dels Pirineus que concentrés allí l'atenció militar dels espanyols i afluixés la pressió d'aquests en altres fronts.

Evidentment, hi havia el risc que un atansament entre les institucions catalanes i la Cort de Madrid desbaratés la intervenció francesa a Catalunya, però, de moment, tot serien maldecaps per a Felip IV i Olivares, ja que si aquests accedien a les demandes dels catalans això afebliria la seva autoritat en altres províncies. A més, una vegada iniciat el procés revolucionari català, els informes que durant el mes de setembre Plessis Besançon envià a la Cort de París sobre els esdeveniments de Catalunya eren molt concloents sobre la ferma determinació de la Junta General de Braços de mantenir les constitucions del país i defensar-se de l'exèrcit espanyol que es preparava per envair-la.

A finals d'octubre del 1640, Richelieu i Lluís XIII de França, desitjosos de posar un tascó militar dins els territoris ibèrics de la Monarquia catòlica, van pactar un ajut temporal per auxiliar els catalans, preveient, però, que la feblesa militar d'aquests els podia arrossegar cap una dependència política i militar francesa si, finalment, es consumava un trencament amb la Monarquia espanyola.

En els pactes catalanofrancesos de Barcelona, Richelieu, a través del seu nebot Plessis Besançon, va aconseguir que els catalans acceptessin obrir els seus ports a l'armada francesa per facilitar el municionament i l'avitual·lament de les tropes gal·les que havien d'entrar al Principat, així com també féu que les institucions catalanes acceptessin enviar a França nou ostatges per garantir la seguretat de les tropes franceses a Catalunya; però, allò que realment importava al cardenal francès era haver aconseguit una via d'entrada per als exèrcits del rei cristianíssim en els territoris del sud dels Pirineus. Richelieu pretenia utilitzar Catalunya com una peça al seu favor en la gran partida de la política internacional europea. D'una banda, la sublevació dels catalans afebliria la posició negociadora de la Monarquia hispana en un futur tractat de pau; d'altra banda, establir tractats amb Holanda i amb estats o províncies de «frontera», com serien Savoia, Lorena o Catalunya, era un mitjà per assegurar el territori francès dels atacs espanyols.

La forma de la vinculació catalanofrancesa no va ser definida nítidament en aquell primer moment negociador. Des de l'agost del 1640, la fórmula d'una república catalana sota la protecció francesa sembla haver estat alimentada pel cardenal Richelieu, el qual actuava amb la més que probable intenció de guanyar-se la confiança dels catalans i de no comprometre, més del necessari, la reputació del rei cristianíssim en aquella complexa partida diplomàtica i militar que es lliurava a Catalunya. Tanmateix, al gener del 1641 les circumstàncies havien canviat. Plessis Besançon va jutjar insuficient el compromís pres pels Braços el dia 16 de gener d'acceptar una protecció francesa, ja que temia que amb la pressió militar hispana sobre Barcelona, els catalans acceptessin algun acord amb el govern de Madrid i l'aliança francocatalana es fes fonedissa; així, el nebot de Richelieu maniobrà ràpidament per fer veure als dirigents catalans les dificultats polítiques, militars i financeres que comportaven fer efectiva l'opció republicana. Plessis Besançon presentà hàbilment el seus arguments als diputats en dos memorials que contenien un enfilall d'interrogants sobre la viabilitat de la decisió dels Braços, arguments que van rebre un reforç decisiu quan, el dia 21 de gener, els intents de l'exèrcit català de frenar el marquès de Los Vélez a Martorell van acabar amb una derrota contundent. Aquesta desfeta accelerà el lliurament de Catalunya a França, el qual es féu efectiu en una sessió dels Braços del dia 23 de gener.

En resum, no foren mòbils annexionistes els que mogueren la intervenció francesa a Catalunya en 1640-1641, sinó essencialment d'estratègia militar i diplomàtica. A escala territorial només podia haver-hi la idea de Richelieu d'incorporar els territoris del Rosselló disputats des dels temps de Joan II, Ferran el Catòlic i Lluís XI de França, cosa, tanmateix, que no es planteja en 1640-1641 sinó posteriorment, tot argumentant que el Rosselló s'havia incorporat a França per la via de la conquesta entre el 1639 i el 1642, i no per l'entrega pactada com ho havien estat les terres del Principat.¹⁰

10. Per l'interès francès sobre el Rosselló vegeu: Alicia MARCET JUNCOSA, *Le rattachement du Roussillon à la France*, Perpinyà: Trabucaire, 1995; i Núria SALES, «Per què l'adquisició del Rosselló és presentada per la historiografia francesa com una conquesta militar més?», *Revista de Catalunya*, 90 (1994), p. 23-38.

Cal precisar, però, que aquest plantejament de Lluís XIII i Richelieu va variar una vegada van morir aquests dos grans actors de la política francesa. El cardenal Giulio Mazzarino demostrà molts menys escrúpols que Richelieu per jugar la carta històrica i propagandística que legitimava l'annexió de Catalunya a França, encara que també, i alhora, no dubtava a utilitzar Catalunya com a moneda de canvi en les negociacions diplomàtiques.¹¹ Aquest joc possibilista del cardenal italià feia Catalunya una peça clau per abordar unes negociacions diplomàtiques que conduïssin França a una pau avantatjosa, però també deixava oberta la via d'expandir la influència de la dinastia borbònica al sud dels Pirineus i dels Alps, això amb l'objectiu d'arrabassar als espanyols el domini que exercien sobre el Mediterrani occidental. Catalunya, juntament amb Nàpols, Sicília i la Toscana, seria una important peça en aquesta partida d'escacs de naturalesa geopolítica.¹² Les convulsions internes del moviment de la Fronda foren determinants per retallar els plantejaments més ambiciosos de Mazzarino i permeteren a la Monarquia hispana recuperar el control sobre Barcelona i la major part de les terres del Principat.

Les negociacions de Münster i el perill de la segregació de Catalunya

Quan a començament de l'any 1643 les potències europees iniciaren les negociacions de Münster, molts observadors ja preveïen que el «cas dels catalans» es convertiria en el principal escull per tal que els Àustria espanyols i els Borbó francesos arribessin a un acord de pau.¹³

Les motivacions geopolítiques i militars que en 1640-1641 havien animat l'acció francesa sobre Catalunya continuaven bàsicament vigents, i també eren vives les que havien impel·lit la Cort de Madrid a considerar la recuperació de Catalunya com un objectiu prioritari de la seva estratègia militar i internacional.

De fet, quan s'obriren els contactes diplomàtics de Münster,¹⁴ dos factors encara feien més problemàtic un atansament i un acord francoespanyol sobre Catalunya. D'una banda, França considerava irrenunciables els drets històrics i de conquesta sobre els territoris dels comtats de Rosselló i Cerdanya, però, a més, en acceptar el lliurament dels catalans a la sobirania de Lluís XIII –encara que es pogués interpretar que aquest ho hagués fet a títol personal– s'havia compromès públicament a defensar Catalunya dels espanyols i a mantenir la integritat del territori català. Un trencament d'aquests compromisos podia ser un cop prou important a la seva imatge política i, molt especialment, podia afectar la reputació i credibilitat de França tant en els petits estats o enclavaments situats en les zones de frontera amb la Monarquia catòlica, com en aquelles províncies hispanes que, descontentes amb la política de Madrid, podien cercar una aliança amb la potència francesa i obrir així un altre front intern que dessagnés encara més els Àustria espanyols. Altrament, els francesos eren plenament conscients que, per a la Cort de Madrid, la recuperació de Catalunya constituïa una prioritat fonamental, i volien explotar al màxim aquella basa en benefici dels seus objectius estratègics globals a Europa.

Un segon factor que encara feia més difícil una entesa entre espanyols i francesos en la qüestió catalana era que el front bèl·lic obert a les terres del Principat era molt actiu i canviant respecte als resultats militars. Així, si bé Lleida va caure en mans espanyoles el 1644, l'any següent els francesos conqueriren Roses; moltes poblacions de les comarques meridionals i occidentals del Principat com Balaguer, Àger o Flix van canviar de mans diverses vegades durant aquells anys; també les places de Tarragona i Lleida van ser molt disputades i objecte de diversos setges, etc.¹⁵ Així, tant la Cort de Madrid com la Cort de París esperaven que la millora de les seves posicions militars en el front català (i també en els altres fronts europeus) els atorgués unes millors bases per a la negociació diplomàtica.

Evidentment tot aquest seguit de factors dificultava que espanyols i francesos arribessin a una entesa sobre Catalunya.¹⁶ Però, també, el fet que ambdues parts no estiguessin disposades a fer una renúncia total dels seus

11. Aquest canvi en les directrius de la política francesa ja fou apuntat per Louis BATIFFOL al seu «Préface» a l'obra de Charles VASAL-REIG, *La guerre en Roussillon sous Louis XIII (1635-1639)*, París: Ed. Occitània, 1934, especialment p. ^{xii} i seg.

12. Cf: John STOYE, *El despliegue de Europa: 1648-1688*, Barcelona, 1981, p. 113 i seg.

13. Aquesta era la percepció d'Isidre Pujolar (agent a París de les institucions catalanes), dels representants francesos Claude de Mesmes, del comte d'Avaux, i d'Abel Servein, del venecià Alvise Contarini o de l'espanyol comte de Peñaranda, testimoniatges reportats per Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *El futuro de Cataluña...* (1999), notes 22, 29 i 52.

14. Sobre les negociacions de Münster seleccionem: la documentació editada per Honrad REGEN *et alii* als volums d'*Acta Pacis Westphalicae*, Münster, 1962; Lucien BÉLY, *L'Europe des traités de Westphalie. Esprit de la diplomatie et diplomatie de l'esprit*, París, 2000, i el recent llibre de Paul SONNINO, *Mazarin's Quest. The Congress of Westphalia and the Coming of the Fronde*, Oxford, 2009; per a les contribucions hispanes, vegeu el balanç historiogràfic de Fernando SÁNCHEZ MARCOS, «La historiografía española sobre la Paz de Münster» a Hugo de SCHEPPER (ed.), *La paz de Münster*, Barcelona, 2001, p. 15-28.

15. Els esdeveniments militars i diplomàtics que contextualitzen el període de l'ambaixada de Francesc Puigjaner han estat descrits per Manuel CALVO, «L'ambaixada catalana...» (1998), encara que aquest autor no atorga atenció al memorial de juliol-setembre del 1646 presentat per Puigjaner a la Cort de París.

16. Crec que paga la pena remarcar que d'aquest paper clau de Catalunya en les negociacions de Münster fins i tot en tenia plena consciència un menestral com Miquel PARETS, que en el seu dietari explicava que a mitjan 1646 no es pogué concordar unes paus entre França i Espanya «perquè lo aver de dexar la província de Catalunya, la hun rey ni l'altro, aquí venien a rompre, perque convenia a tots per servir de muralla a cada hu». *De molts sucesos que han succeyt dins Barcelona y en molts altres llocs de Catalunya...*, vol. II, Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB), ms. 225, fol. 10.

interessos convertia la divisió del territori en una de les poques vies possibles per resoldre aquell atzucac en què es trobaven les negociacions.

Tal com ha remarcat Fernando Sánchez Marcos, ja a la ratlla del 1643, les institucions catalanes eren plenament conscients d'aquest perill i una de les principals missions que tingueren els delegats que enviaren a Münster fou vetllar per conservar la integritat i unitat de tot el territori català.¹⁷ Tant, primer, Josep Fontanella com, després, Josep d'Ardena i Francesc Martí Viladamor tenien instruccions molt precises i contundents sobre aquest tema,¹⁸ i, de fet, la dràstica revocació d'aquests darrers enviats al juny del 1646, així com les mesures de represàlia de què foren objecte per part del Consell de Cent i de la Generalitat, van ser degudes a l'acusació que els dits enviats havien cedit a les pressions de la Cort de París i havien acceptat una treva francoespanyola que dividia el territori català.¹⁹ Ràpidament, els dirigents de les institucions catalanes feren saber a la Corona francesa la seva oposició frontal a unes treves que acabarien portant «successos sinistres i efectes molt danyats», tot remarcant, alhora, la manca d'autorització que tenien d'Ardena i Martí Viladamor per acceptar-les. El 17 de juny, amb un sentiment de visible indignació, els diputats feien saber al rei i la reina que l'acceptació de les treves pels seus enviats «és punt que ns ha causat molt gran sentiment y dolor particular, per haver, los dits [Ardena i Martí i Viladamor], procehit a la executió de dit fet sens orde ni tenir instrucció, ni poder nostre, essent majoritariament constant que nostras commissions han tingut sempre mira a suplicar a V. Magestad que per ningun temps ni per via de paus ni trevas, lo enemich pogués ocupar ni retenir Catalunya plessa ni altra part alguna».²⁰ Tres dies més tard els diputats insistien davant els sobirans que Francesc Martí Viladamor «no ha dubtat de apropiarse lo títol d'ambaixador».²¹ De la indignació que es respirava a Barcelona per la notícia de les treves, així com dels intents de Pèire de Marca per tranquil·litzar el consell barceloní i de les rèpliques que aquest donà a la Cort de París en va deixar testimoniatge l'assaonador Miquel Parets al seu dietari: «Y lo senyor Marcha també anà en Casa de la Siutat, donant a entenent lo que's tractave sobre de unes treves llargues de vint-i-sinch anys, que seria casi com a una pau general, y que, entre aquex tems, se vindria a alcansar una viva pau, y que lo rey no ns dexaria may, en ninguna manera. La qual cosa de aver de ocupar lo enemich plaçes en Catalunya, sabia molt mal a la gent per los grans inconveniens s'i trobaven; y axí replicaren en axò molt al rey se servís enllestir los enemichs de Catalunya».²² El descrèdit que pels francesos podien tenir les notícies i rumors sobre aquestes treves va afavorir una petita campanya publicística gal·la a Catalunya per explicar les negociacions de Münster i, sobretot, proclamar l'absolut compromís de la Corona francesa amb els seus vassalls catalans. Durant la segona meitat d'aquell 1646 s'estamparen i divulgaren quatre fulletons que reproduïen cartes posades en boca del rei cristianíssim pel ministre Le Tellier, i també d'altres de Pèire de Marca i del virrei comte d'Harcourt en què la Cort de París assegurava que «los interessos de Cathalunya y los de ma Corona són la mateixa cosa. No y ha ninguna cosa que me puga obligar a me deseparar dels justos drets de aquesta Corona sobre la dita Província».²³

La notícia que espanyols i francesos estaven a punt de signar aquestes treves i l'acceptació d'elles per part de Josep d'Ardena i Francesc Martí Viladamor van motivar que el Consell de Cent enviés ràpidament a París un nou ambaixador. La persona escollida fou el donzell de Barcelona Francesc Puigjaner,²⁴ el qual el dia 26 de juny

17. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *El futuro de Cataluña...* (1999), p. 104 i seg.

18. El punt setè de les «instruccions» donades pel Consell de Cent, el 28 de març de 1646, a Francesc Martí i Viladamor, deia d'una manera ben precisa «que suplique a ses Magestats, ab les veras que la importàntia de tant gran cosa demana, que en manera alguna no donen orda ni permetan que's done lloch per ninguna causa ni que a dit Principat y Comtats, en tot o en part, sian separats de dita real Corona ni per ocasió de paus que's fassen ab lo Rey Cathòlich ni altrament. Instant, semblantment ab totes veras, que en cas se conglogueren paus o trevas, o suspensió de armes, no resten en manera alguna en poder de l'enemich les plasses de Leyda, Tarragona, Tortosa, Àger y Alfachs, ni alguns altres pobles, fortalezas ni territoris de dit Principat», Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Consell de Cent, Cartes Closes, 1B- VI-91, fol. 116 v.

19. Josep CAPDEFERRO ha reconstruït amb precisió el procés contra Francesc Martí i Viladamor, vegeu «Francesc Martí Viladamor (1616-1689). Un catalan (trop?) fidèle au roi de France», a Yves-Marie BERCÉ (ed.), *Les procès politiques (XIVe-XVIIe siècle)*, Roma, 2007, p. 425-449. En general sobre la biografia de Francesc Martí i Viladamor, vegeu: Javier ANTÓN i Montse JIMÉNEZ, «Francisco Martí i Viladamor: un profracés durante la Guerra dels Segadors», *Manuscrits* 9 (1991), p. 289-304.

20. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat, Correspondència, 921, fol. 18v.19 (segona numeració).

21. ACA, Generalitat, Correspondència, 921, fol. 21 (segona numeració).

22. Miquel PARETS, *De molts sucesos que han succeyt dins Barcelona y en molts altres llochs de Catalunya...*, vol. II, BUB, ms. 225, fol. 11.

23. *Còpia de una carta escrita per sa Majestat Cristianíssima (que Déu Guarde) al Sereníssim senyor comte de Harcourt...*, Barcelona, Antoni Lacavalleria, 1646, Biblioteca de Catalunya (BC), Fulls Bonsoms (F. Bon.) 10757; *Jesús, María, Joseph. Papel dado por el ilustrísimo señor de Marca en la junta de la conferencia...*, s.p.i., Barcelona, 1646, BC. F. Bon. 5327; *Carta escrita per la Magestat del Rey Christianíssim...*, Barcelona, Vidua Mathevat, 1646, BC. F. Bon. 5641; *Carta escrita per lo sereníssim señor comte de Harcourt...*, Barcelona, Vidua Mathevat, 1646, BC. F. Bon. 6066.

24. Uns anys més tard, a l'octubre del 1652, Francesc Puigjaner seria designat ambaixador a la Cort de Madrid per presentar a Felip IV de Castella les peticions de la Barcelona lliurada a Joan Josep d'Àustria. D'ell, Miquel PARETS en va fer el judici següent: «Y era un cavaller molt onrrat y tingut per molt omo de bé, y omo que enllestiria molt bé dits negossis, per ser omo entès y molt prudent», *De molts sucesos que han succeyt dins Barcelona y en molts altres llochs de Catalunya...*, vol. II, BUB, ms. 225, fol. 10.

jurà el seu càrrec i marxà prest cap a la cort francesa amb l'encàrrec principal d'avortar el projecte de la treva francoespanyola i la divisió del territori català a conseqüència d'ella. En el punt segon les instruccions donades pel Consell de Cent a Puigjaner, amb data de 5 de juliol, es precisava que la seva gestió s'havia d'adreçar a «no donar lloch en manera alguna se convoquen las treguas sens que primer restituesca lo Rey Cathòlich las plaças y demás cosas que tinga ocupadas a Catalunya»,²⁵ i, alhora, el consistori barceloní també va enviar missives al cardenal Mazzarino, als ducs d'Anjou i d'Orleans i al ministre Le Tellier, per tal de reforçar la gestió de Puigjaner en aquest punt.²⁶

El valor estratègic de Catalunya. El memorial de juliol-setembre de 1646 presentat al rei cristianíssim i les seves derivacions

És dins aquest context de preocupació pel perill de segregació del territori català que les institucions catalanes lliuraren al rei i la reina un llarg i important memorial, el qual, a partir d'una àmplia i detallada anàlisi militar, geopolítica i geoeconòmica de la rellevància dels assumptes catalans en el gran escenari de la política internacional europea, volia dissuadir la Cort de París de la signatura d'aquelles treves. El dit memorial va ser elaborat primigèniament pel consell barceloní i ja el dia 5 de juliol el text fou enviat a l'ambaixador Puigjaner,²⁷ però posteriorment, als inicis de setembre, va ser assumit per la Diputació del General i fou en nom d'aquesta institució representativa de la comunitat catalana que, finalment, es presentà al rei cristianíssim.²⁸

Cal insistir que encara que el memorial fos signat pels diputats del General, el text i els missatges que es volien fer arribar a la Cort de París eren fruit d'una total concordança política entre la Generalitat i el Consell de Cent. El mateix dia 5 de setembre de 1646, en què els diputats aprovaren la tramesa del memorial, diputats i consellers tingueren una conferència sobre aquests «negosis y affers concernents lo benefici de la provincia».

En primer lloc, el memorial acusava la notícia que el rei cristianíssim havia decidit pactar una treva amb el rei catòlic; una treva segons la qual cadascun d'ells conservaria les places, les ciutats i els territoris que posseís a Catalunya el dia que es fes pública la interrupció de les hostilitats. Des de l'inici d'aquell llarg escrit, les institucions catalanes volien fer saber a la Cort de París la «*desdicha deplorable*» que això suposaria per als vassalls catalans del rei cristianíssim, ja que si se signaven les treves en aquelles condicions el perill que tot Catalunya es perdés per a la causa francesa seria molt gran: «*que nos expone a riesgo y peligro de que con la fuerza y con la cauthela gane el enemigo lo que oy no puede, y que nosotros perdamos el dulce imperio de Vuestra Magestad, bolviendo a gemir el jugo pesado de Castilla, cuyo odio no tiene fin, ni su vengança no tiene límite*».

Les institucions catalanes, després de manifestar que si s'agafaven la llibertat de «replicar» al seu rei i senyor era només perquè volien evitar deixar de ser els seus vassalls, passaven a exposar les argumentacions contraries a què, per la signatura de les treves, els espanyols retinguessin places i territoris a Catalunya. Les dites argumentacions s'estructuraven en dos grans blocs: el primer (que ocupava des de l'epígraf 4 fins al 18 del memorial) volia demostrar a partir d'una anàlisi estratègica, política i econòmica, que la partició de Catalunya arran de les treves portaria, tant si aquestes es respectaven com no, la pèrdua de Barcelona i tot Catalunya per a la causa francesa. El segon bloc del memorial remarcava les importants i negatives transcendències militars, geopolítiques i de reputació que tindria per a França la pèrdua de Catalunya, amb el lògic corol·lari i súplica final demanant al monarca francès que no signés unes treves amb aquelles condicions.

La primera part del memorial s'encetava amb la descripció de les característiques i la posició estratègica de les principals places que els espanyols ocupaven al Principat: Lleida, Tortosa, Àger i Tarragona, subratllant que, especialment des d'aquesta última, els espanyols podien conquistar Barcelona en cas que les treves es trenquessin d'una manera sobtada. La imperial Tarraco, per la seva proximitat terrestre i marítima, era vista com un perillós cap de pont de les armes hispanes. Però també si les treves eren mantingudes, argumentaven les institucions catalanes, Tarragona podia ser utilitzada en una guerra econòmica per destruir la capital catalana. Els espanyols podien afavorir el comerç marítim dels ports de Tarragona i Salou en perjudici de Barcelona, també podien concentrar allà grans quantitats de grans i bastiments per exercir una agressiva competència contra el mercat barceloní, també si hi radicaven la Reial Audiència i altres òrgans de govern afavoririen Tarragona, on vindrien a parar la majoria dels exiliats felipistes, tot això fins a convertir la Ciutat Comtal «*a estado de una aldea*». L'empobriment de la capital catalana i dels altres territoris en mans del rei cristianíssim, deien diputats i consellers, aniria refredant l'amor i amistat entre catalans i francesos, cosa que, encara que no s'explicitava obertament, també acabaria amb la Catalunya francesa: «*Y como no distamos de Tarragona, donde estarían todos los negocios de España, sino dose leguas y de la corte de Vuestra Magestad distamos casi trescientas, las materias de*

25. AHCB, Consell de Cent, Cartes Closes, 1B-VI-91, fol. 172v.

26. AHCB, Consell de Cent, Cartes Closes, 1B-VI-91, fol. 188-190.

27. AHCB, Consell de Cent, Cartes Closes, 1B-VI-91, fol. 177-188.

28. El memorial es troba reproduït als *Dieteris de la Generalitat*, vol. VI, Barcelona, 2000, p. 164-169.

nuestros enemigos, por vecinos, nos serían familiares y los de la corte de Vuestra Magestad, por remotos nos serían casi incognitos».

Encara que alguns dels raonaments concrets de les institucions catalanes caiguessin en l'exageració, la deducció final tenia una força indubtable. La proximitat espanyola, així com la dels catalans felipistes exiliats, combinada amb la llunyania de París podia fer que la partició quasi a meitats del Principat afavorís, tant en una situació de pau com de guerra, la decantació final de Catalunya cap a la Monarquia hispana.

La recuperació de Catalunya pels espanyols, volien remarcar diputats i consellers a la segona part del memorial, tindria unes conseqüències clau en el gran duel que les potències francesa i espanyola estaven lliurant en l'escenari internacional, ja que Catalunya s'havia convertit en la peça decisiva d'aquella partida política i militar.

El gran valor estratègic que el Principat tenia per a la Monarquia hispana era posat immediatament en relleu pels representants de les institucions catalanes: bastió per a la defensa dels territoris ibèrics i cap de pont per a les incursions hispanes contra el Lluenguadoc; així com enclavament vital per mantenir les posicions i les comunicacions hispanes en el Mediterrani, especialment amb Itàlia. Amb l'aixecament del 1640 i amb la posterior aliança de Catalunya amb França, la Cort de Madrid havia quedat obligada a fer una guerra defensiva a Flandes i a Itàlia, així com a renunciar a qualsevol intent d'atac directe contra França, atès que amb les armes del rei cristianíssim apuntant al cor polític de la Monarquia hispana havia quedat fins i tot amenaçada la mateixa subsistència d'aquesta: *«la experiencia muestra que España, sin Cataluña, no tiene fuerza contra las otras coronas que aspirava a cenyirse, ni puede atreverse a la diadema de Vuestra Magestad sin arriesgar, si porfia, a perder la de Castilla. Sin Catalunya no puede ser tan imperiosa en Italia y, sin Catalunya, sólo se defiende, y aun perdiendo en Flandes, y no se ha atrevido más a amagar a París».* Així, els esforços espanyols es concentrarien sobre el front del Principat: *«así todo lo aventurará el rey católico por Catalunya»*, ja que per als ministres de Madrid *«un palmo de tierra en Catalunya»* tenia més valor que *«condados y estados enteros fuera de España».*

Catalunya, en definitiva, havia estat clau per debilitar l'agressiu imperialisme hispànic a Europa i, també, per descobrir a aquesta el secret de les febleses hispanes; si ara, a través d'aquelles treves que es volien signar, es donava ocasió per a què els espanyols recuperessin el Principat es revifarien els seus incontenibles afanys imperialistes: *«Y assi, señor, dexar en ocasión a los castellanos para que puedan cobrar a Catalunya es tomar a reste monstruo sus fuerças, para que con ellas, después, buelva a sus antiguas amanasas de tragar la Europa y supe-ditarlo todo».*

A la part final del memorial, les institucions catalanes demanaven al rei cristianíssim que aquest no permetés als espanyols retenir *«plassas ni cosa alguna en Cataluña»*, ni tampoc que, una vegada desallotjats del Principat, es permetessin tractes comercials amb ells. La cort de Madrid s'havia d'acontentar amb el benefici de les treves, ja que si prosseguís la guerra, Espanya ho perdria tot.

Tanmateix, en els mesos següents, la sort de les armes al front del Principat es girà en contra dels francocatalans. Al novembre del 1646 les tropes espanyoles del marquès de Leganés trencaren, en el Pla d'Urgell, el front de l'exèrcit francès que, comandat pel virrei comte d'Harcourt, assetjava la ciutat de Lleida.²⁹ Aquesta desfeta enervà encara més els recels dels catalans, ja que veien que la signatura de les treves es produiria sense la recuperació de cap de les places ocupades pels espanyols; desfeta que, alhora, preocupà profundament al cardenal Mazzarino, el qual ràpidament preparà el relleu del virrei d'Harcourt, el qual seria substituït per Lluís de Borbó, príncep de Condé als inicis de l'any següent.

Com és sabut, finalment les potències espanyola i francesa no signarien cap acord o treva a Münster. Però cal remarcar que, a finals del 1646, les pressions de Peire de Marca havien doblegat la resistència de les institucions catalanes i els francesos havien obligat a acceptar la fórmula d'una treva a la Generalitat i al Consell de Cent.³⁰ És a dir, l'acceptació de les treves fou forçada i a contracor. A finals del mes de desembre del 1646, les institucions catalanes encara elaboraren dos memorials més on es ratificaven en la lectura que la signatura d'una pau ocupant els espanyols quasi la meitat del territori del Principat portaria a la pèrdua total d'aquest: *«y que assí, Dios no quiera, ni Vuestra Magestad permita, que se pueda dezir en la Europa que los catalanes, que con tan estranyo amor han mostrado preciarse de vasallos de Vuestra Magestad, den agora señal ni muestra alguna de que apruevan o abraçan unas treguas que les han de exponer al peligro evidente de dexar de ser vasallos de Vuestra Magestad».* Les institucions catalanes, tot insistint en les argumentacions ja exposades en el memorial del mes de setembre, deien que les paus enfortirien comercialment i marítimament Tarragona fins a convertir-la

29. Josep SANABRE, *La acción de Francia...* (1956), p. 311 ss.

30. Cfr. Josep SANABRE, *La acción de Francia...* (1956), p. 364. Peire de Marca havia lliurat als diputats una explicació sobre l'acceptació de les treves, datada el 5 de desembre, explicació que acabava afirmant que el monarca francès volia fer una *«demostración pública de su voluntad para la retención perpetua del Principado entero de Cataluña, con sus condados de Rossellón y Cerdeña unidos inseparablemente a su corona, según los pactos que su Magestad quiere guardar y observar inviolablemente en este artículo»*, *Dietaris de la Generalitat*, vol. VI (2000), p. 827-829.

en «*un Argel de Cathaluña*». A més, el domini espanyol de les zones agràries de Lleida i Tarragona, combinat amb la puixança comercial d'aquesta i l'enfonsament de Barcelona, reduiria els ingressos de la Generalitat fins a «acabar-la de destruir».³¹

Encara que els diputats acabessin el seu escrit fent un exercici formal de submissió a la voluntat del seu sobirà —«*Lo conciso destas lineas ciñe todo lo que ha discurrido Cathaluña sobre el assumpto de las propuestas treguas, si consideraciones de más alta hierarquia se le oponen, es fuerça que ceda a lo más atinadamente premeditado. Vuestra Magestad es absoluto señor de todos los coraçones que se precian de catalanes, la obediencia permanecerà eternamente en ellos*»—, les institucions catalanes no deixaren de bregar per aturar la signatura d'unes treves que dividien el territori del Principat. Tres dies més tard, el 27 de desembre, eren els consellers de Barcelona els qui escrivien a l'ambaixador Puigjaner fent-li saber la supervisió que, en forma de censura, Pèire de Marca havia exercit sobre els escrits de les institucions catalanes enviats a la Cort de París en el tema de les treves, tot donant a Puigjaner instruccions perquè fes arribar al cardenal Mazzarino i als altres principals ministres de la Cort la veritable posició dels consistoris de Barcelona, els quals no «volien fer demostratió alguna de consentir» les treves.³²

La pressió diplomàtica catalana a través de la legació de Puigjaner motivà un llarg memorial de resposta en què, de part del rei cristianíssim, el ministre Le Tellier raonà d'una manera àmplia i detallada la política francesa sobre el Principat.³³ En el memorial, datat a París el 9 de febrer de 1647, a escala militar s'explicaven les circumstàncies de la dolorosa desfeta del comte d'Harcourt en el setge de Lleida, la qual, de cap manera, no s'havia d'atribuir a la manca d'interès de la Cort de París pel front català; així mateix es donava compte que el gran esforç militar francès a Itàlia tenia importants efectes sobre Catalunya, ja que impossibilitava la vinguda de l'armada hispana a les costes catalanes i també l'enviament de reforços hispans des de Nàpols. A escala diplomàtica, Le Tellier volia destacar que els representants del rei cristianíssim a Múnster havien fet grans oferiments als espanyols per recuperar les places que aquests posseïen al Principat; especialment per a Tarragona s'havia proposat un tracte molt generós: l'intercanvi de l'antiga Tarraco per Portolongo i Piombino, així com altres fortaleres situades a Flandes. Finalment, el memorial subratllava tant la utilitat general de les treves concertades com el compromís de la Corona francesa amb els catalans.

Encara un posterior memorial de Pèire de Marca, datat el 13 de febrer de 1647, desenvolupava encara més els arguments de l'anterior redactat per Le Tellier, especialment en la qüestió de l'acceptació de les treves.³⁴ Marca volia injectar dosis de realisme a la lectura que les institucions de Barcelona feien del «cas dels catalans» en el joc de la política internacional europea. El visitador Marca, autèntic comissari polític de la Cort de París a Catalunya, afirmava que «*las conveniencias sólidas*» del Principat només es podrien resoldre tenint en compte «*el estado presente de los negocios públicos de la Europa*», evidentment segons l'interès francès. D'una manera descarnada Marca es dirigia als consistoris dient que havien d'acceptar les treves, encara que els espanyols ocupessin diverses places del Principat, perquè les dites treves eren un «mal menor» pels catalans: «*Si se rehuzan las pazes, caemos en dos inconvenientes muy graves y sin remedio. El primero es el odio universal en que la Francia incurre por continuar con la perturbación de la christiandad. El segundo es el peso de la guerra que sustentirá sola en Flandes, en Alemania, en Italia y en Cathaluña, contra todo el poder de la casa de Austria y de los principes, sus adherentes, de manera que, divididas sus fuerças en muchas partes, no podrá acudir con las necessarias para emparar Cathaluña como a hecho hasta ahora*». L'amenaça era clara: si no s'acceptaven les treves tot Catalunya podia retornar a mans del rei catòlic.

El joc incontrolable de la política internacional

A mitjan 1646, i a diferència de 1640-1641, la classe dirigent catalana era plenament conscient de les repercussions internacionals de les accions esdevingudes en l'escenari català. El posicionament geopolític de Catalunya la feia vital tant per als interessos de la potència francesa com per als de l'espanyola; això havia afavorit que, en 1640-1641, Richelieu i Lluís XIII de França apostessin per l'aliança francocatalana que va salvar Barcelona de l'opció repressora triada per la Cort de Madrid. Tanmateix, aquest gran valor estratègic del territori català, si bé era cert que podia donar rèdits polítics, també era cert que podia comportar grans riscos. Si cap de les dues potències no volia renunciar-hi per motius militars, geopolítics i també de prestigi o reputació, o bé s'imposava

31. El dos memorials, datats el 24 de desembre de 1646, es troben reproduïts als *Dietaris de la Generalitat*, vol. VI, (2000), p. 829-832. Per a la seva elaboració, els diputats havien efectuat dues consultes amb el prestigiós jurisconsult Joan Pere Fontanella. ACA, Generalitat, N, Deliberacions G-202, fol. 713 bis.

32. Les instruccions dels consellers a l'ambaixador Puigjaner són datades el 28 de desembre de 1646. AHCB, Consell de Cent, Lletres Closes, 1B-VI-92, fol.78v-83v. També hi fa referència M. CALVO, «L'ambaixada catalana...» (1998), p. 84.

33. El memorial és troba reproduït als *Dietaris de la Generalitat*, vol. VI (2000), p. 841-845.

34. El memorial es troba reproduït als *Dietaris de la Generalitat*, vol. VI (2000), p. 846-848.

una victòria total d'una d'elles o bé tot podia acabar amb un tractat de partició que dividís el territori. Altres regnes o províncies encaixonades entre els gegants polítics i militars de l'època havien patit aquesta sort, sense anar gaire lluny el cas de Navarra ho exemplificava als Pirineus.

Què podien fer els catalans davant d'aquell escenari que amenaçava amb la segregació del territori? Francesc Martí i Viladamor, en ser cessat de la legació a París per les institucions catalanes, va escriure diverses missives als consistoris de Barcelona per justificar i explicar la seva actuació; alhora que, en aquests intents, també va explicar, d'una manera força descarnada, la difícil cruïlla en què es trobava el «cas dels catalans» en les negociacions de Münster. En una llarga carta, datada a París el 22 de juny de 1646, aquest advocat cerdà remarcava que els negociadors espanyols estaven fent tot el possible per tancar les paus amb totes les altres potències, fins i tot a costa de fer grans concessions, això amb l'objectiu de deixar la negociació amb França i «lo article de Cataluña lo últim del tractat».³⁵ Aquest escenari, seguint l'argumentació de Martí i Viladamor, situaria la pressió internacional sobre els negociadors francesos: «los enemichs apoiats de tots los prínceps i estats, que no tenint en aquell Principat los interessos que té la França, tots proclamarian que no és rahó que la França retardàs las paus», essent la jugada següent dels espanyols renunciar als comtats del Rosselló i la Cerdanya per recuperar el Principat.

Encara que Francesc Martí i Viladamor veia una bona disposició en la Cort de París per resistir aquesta estratègia diplomàtica, advertia els consistoris de Barcelona que «en estas materias y particularment en las de estat, la experiència, la política y la prudència nos instrueixen a prevenir-se y fortificar-se per tots camins». Amb això, Martí i Viladamor volia dir que únicament a partir de la conquesta militar de les places dels territoris ocupats pels espanyols es podria assegurar la integritat del territori català, ja que els espanyols no les cedirien per la via diplomàtica i només França amb tot Catalunya sota el seu domini no s'avindria en un futur a un tractat de partició. Per això, aquest advocat doblat a diplomàtic aconsellava un esforç militar català per ajudar el comte d'Harcourt a conquerir Lleida i decantar d'una manera important l'ocupació del territori a favor del francesos: «que la presa de Lleida assegura per tots camins la conservació de Cataluña en França. Que donant esta presa remato segur a la conclusió de las paus, desterra la guerra del Principat [...] Que esta és la ocasió més important de quantas ha tingut Cataluña fins vuy, puix en todas las passadas era la defensa de pas y sens permanència certas, y de esta penja la seguretat perpètua de sa conservació». Encara que Martí i Viladamor coincidís en aquest consell amb els interessos que guiaven la Corona francesa, l'argumentació era difícil de rebatre, perquè els espanyols, en no poder recuperar el Principat per la via militar, estaven jugant a fons la carta diplomàtica: «que deu, ab rahó, Cataluña temer vuy més que may las tyrantias de l'enemich, quant abandona tants estats sols per recobrar al Principat ab artifici, quant no ha pogut ab armas».

En definitiva, en 1646-1647, els catalans eren conscients que a Münster ja s'havia madurat la solució que finalment seria aplicada en el tractat del 1659. També sabien que ben probablement l'ocupació militar del territori seria decisiva per a la seva sort. Tanmateix, les mancances bàsiques que els havien fet dependents de França en 1640-1641 —baix potencial d'escala, insuficients estructures administrativomilitars i financeres—, continuaven sense solució i això feia que la seva capacitat d'actuació per incidir tant en el joc diplomàtic com militar fos molt limitada. Només les ambicions, tant hispanes com franceses, de millorar la seva posició en les negociacions a partir de la perspectiva d'atiar nous problemes interns a la potència enemiga (fossin disputes intestines a França, o sublevacions a Nàpols i Sicília dins la Monarquia hispana) evità aquelles treves pactades i la segregació del territori català en la fita del 1647.

35. AHCB, Consell de Cent, Cartes Comuns Originals, 1B-X-81, fol. 98-101v. A aquesta carta s'hi refereix Francesc Martí Viladamor en una extensa relació que sobre la seva ambaixada presentà al Consell de Cent el 20 de setembre de 1646 i que es troba copiada als *DG VI* (2000), p. 798-810, tot dient que aquella missiva manifestava «a fondo los designis dels enemichs a Münster», p. 804.